

انجمن علمی فقه‌بزرای تطبیقی ایران

فصلنامه فقه‌بزرای تطبیقی

Volume 4, Issue 3, 2024

The Role of Privacy in Preventing Economic Crimes in the Light of Legal Patriarchy

Sohrab Neshastehriz*¹, Masoud Heydari²

1. Assistant Professor, Department of Criminal Law and Criminology, Isfahan (Khorasgan) Branch, Islamic Azad University, Isfahan, Iran. (Corresponding Author)

2. Associate Professor, Department of Criminal Law and Criminology, Islamic Azad University, Isfahan Branch (Khorasgan), Isfahan, Iran.

ARTICLE INFORMATION

Type of Article:

Original Research

Pages: 183-196

Corresponding Author's Info

ORCID: 0000-0003-4328-4077

TELL: +983135002000

Email: Sohrabn@khuif.ac.ir

Article history:

Received: 28 Dec 2023

Revised: 11 Mar 2024

Accepted: 19 May 2024

Published online: 22 Sep 2024

Keywords:

*Situational Prevention,
Economic Crimes, Legal
Patriarchy, Information
Privacy, Public Interest.*

ABSTRACT

Among the preventive measures regarding economic crimes that have been promoted these days is the formation of comprehensive financial information units and the control of citizens' bank accounts. These measures are non-criminal and technical-specialized in nature. Wide access to information and data related to the activities the above preventive measures, undeniably creates the grounds for abuse and degradation of information privacy of citizens. The purpose of this article is to investigate the degradation of information privacy in the situational prevention of economic crimes in the light of legal patriarchy. This article is descriptive and analytical. Materials and data are also showed that there was no decisive reason to negate the implementation of the theory of legal patriarchy, but if the preventive measures of the mentioned situation are matched with the technical-expert aspects and not the taste, the possibility of the deterioration of the information privacy of the citizens will be significantly reduced. The theory of legal patriarchy gives governments the authority to intervene in their actions and lives for the benefit of the citizens like a caring father if it recognizes the current act or omission in line with their benefit and expediency. If the proposed principles of protection of citizens' privacy in cyberspace, which are established by the Organization for Economic Cooperation and Development, are implemented in this direction, both good and public interest (economic security) will be achieved, and the information privacy of citizens will not be degraded.

This is an open access article under the CC BY license.

© 2024 The Authors.

How to Cite This Article: Neshastehriz, S & Heydari, M (2024). "The Role of Privacy in Preventing Economic Crimes in the Light of Legal Patriarchy". *Journal of Comparative Criminal Jurisprudence*, 4(3): 183-196.

مقدمه

هم‌زمان با گسترش شیوه‌ها و گونه‌های مختلف پیشگیری از جرم به‌ویژه به‌کارگیری ابزار فناورانه در کنترل جرم، نگرانی‌ها و دغدغه‌های فراوانی را در خصوص تداخل سیاست‌های مزبور با حوزه حریم خصوصی اشخاص به‌عنوان یکی از مهم‌ترین حوزه‌های حقوق بشری برانگیخته است. این نگرانی‌ها با پیدایش کاربردهای کاربردهای نوین فناوری شکل جدی‌تری به خود گرفته است؛ حال این سؤال اساسی مطرح می‌شود که در مواجهه و کشاکش میان این حوزه پیشگیری از جرایم اقتصادی با مقوله حریم خصوصی، آیا می‌توان مطلقاً به نفع حریم خصوصی حکم داد یا در نقطه مقابل چنانچه برخی گفته‌اند باید قائل به مرگ حریم خصوصی در عصر حاضر شد و از این رو اقدامات و سیاست‌های پیشگیرانه را ولو این‌که به نقض حریم خصوصی منجر شود، موجه و قابل دفاع دانست. به‌عبارت دیگر، از جمله چالش‌های مطرح در حیطه پیشگیری وضعی جرایم اقتصادی علی‌الخصوص پولشویی و تأمین مالی تروریسم، احتمال تنزل حریم خصوصی اطلاعاتی شهروندان به‌سبب نظارت مذکور و کاربست تدابیر پیشگیری از وقوع این‌گونه از جرایم نظیر تأسیس واحدهای جامع اطلاعات مالی، استفاده از فناوری‌های اطلاعات و ارتباطات در پیشگیری از جرایم اقتصادی می‌باشد که می‌تواند با تئوری «پدرسالاری قانونی» نیز توجیه گردد.

آنچه بر اهمیت و پیچیدگی موضوع می‌افزاید مفهوم سیال‌گونه و شناوروار «حریم خصوصی» است که به‌دلیل اقتضات متنوع فرهنگی اقتصادی و اعتقادی مختص به هر جامعه، متولیان امر را برای تعیین حدود و ثغور واقعی این گزاره با محدودیت و مشکل مواجه کرده است. درخصوص حریم خصوصی و جرایم اقتصادی پژوهش‌های متعددی انجام شده است: سیدمیثم عظیمی و علی غلامی در مقاله‌ای به بررسی نظارت فناورانه در پیشگیری وضعی از جرایم اقتصادی و چالش‌های آن با حریم خصوصی اطلاعاتی پرداخته‌اند (عظیمی و غلامی، ۱۳۹۶: ۱۱۲). همچنین احمد احمدی در مقاله‌ای، نقض حریم خصوصی را به‌عنوان چالشی فراروی پیشگیری وضعی از وقوع جرم بررسی کرده است. محمد ابراهیم شمس ناتری و توران توسلی‌زاده نیز در مقاله‌ای،

پیشگیری وضعی از جرایم اقتصادی را مورد بررسی قرار داده است (شمس ناتری و توسلی‌زاده، ۱۳۹۰: ۴۲). تمایز و نوآوری مقاله حاضر نسبت به پژوهش‌های انجام‌شده این است که هدف مقاله حاضر بررسی وضعیت حریم خصوصی در پیشگیری وضعی جرایم اقتصادی در پرتو پدرسالاری قانونی است. نوشتار حاضر سعی دارد تا به اختصار و بدون ورود به جزئیات، مبانی، گونه‌ها و مصادیق تئوری فوق‌الذکر، خوانشی نسبت به تنزل احتمالی حریم خصوصی اطلاعاتی اشخاص در فرآیند اجرای برخی از تدابیر پیشگیرانه وضعی از وقوع جرایم اقتصادی فوق‌الذکر که ماهیت غیرکیفری دارند، با تأکید بر تئوری پدرسالاری قانونی داشته باشد و در پی پاسخ به این پرسش است که کاربست تدابیر پیش‌گفته تا چه اندازه در نقض یا تنزل حریم خصوصی اطلاعاتی شهروندان تأثیرگذار است؟ به‌منظور بررسی سؤال مورد اشاره ابتدا تنزل حریم خصوصی اطلاعاتی در پیشگیری وضعی جرایم اقتصادی بررسی شده و سپس تأثیر پیشگیری وضعی از جرایم اقتصادی بر نقض حریم خصوصی در پرتو پدرسالاری قانونی مورد بررسی قرار گرفته است.

۱- تنزل حریم خصوصی اطلاعاتی در پیشگیری وضعی جرایم اقتصادی

«حریم خصوصی» که ماهیت آن متأثر از طیف متکثری از عوامل، از جمله گذر زمان، فرهنگ، ایدئولوژی، نوع نظام سیاسی حاکم بر جامعه می‌باشد (نوروزی، ۱۳۹۵: ۲). در ردیف حقوق اساسی بشر شناخته شده است (رضائی‌زاد فرد، ۱۳۹۲: ۲۸؛ نوروزی، ۱۳۹۵: ۳). چنین حریمی به اشخاص در قبال دست‌درازی، نظارت و مداخلات ناموجه حکومت‌ها امنیت می‌بخشد. آزادی، شالوده حریم خصوصی را تشکیل می‌دهد. به بیانی دیگر، حریم خصوصی تحت لوای آزادی معنا می‌یابد. آزادی نیز به تعبیری همان استقلال اراده است که به خودمحموری و خودمدیریتی در زندگی منتج می‌گردد. شایان ذکر است که خاستگاه آزادی، قانون است و قانون به دو صورت آزادی را پیکربندی می‌کند یکی تعیین نمونه و مصادیق آزادی و دیگری تعیین حد و مرز آزادی (میرزایی، ۱۳۹۷: ۳۴).

است که بیان تعریفی جامع و مانع برای آن سهولت ندارد. شناور و چترگونه است بدین دلیل که ماهیت، قلمرو و مصادیق آن ثابت و لایتغیر نبوده و بسته به زمان و مکان و حتی عرف حاکم بر جوامع دستخوش دگرگونی می‌گردد. از منظر لیبرالیسم، «حریم خصوصی» و «آزادی» قرابت مفهومی و مصداقی زیادی دارند (رضائی‌زاد فرد، ۱۳۹۲: ۳۳). ماده ۱۲ اعلامیه جهانی حقوق بشر، ماده ۸ کنوانسیون اروپایی حمایت از حقوق بشر و آزادی‌های بنیادین ۱۹۵۰ و ماده ۱۷ میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی ۱۹۶۶ در زمره اسنادی هستند که با مضمونشان حریم خصوصی و حق بر حریم خصوصی را به رسمیت شناخته‌اند. شایان ذکر است قانون اساسی ایران تعریف و حمایت صریحی از حریم خصوصی نداشته است. به هر صورت، علی‌الظاهر، حریم خصوصی را می‌توان وجهی از زندگی اشخاص دانست که در حالت عادی ورود بدان یا کسب اطلاع از آن مجاز نمی‌باشد. «لایحه حمایت از حریم خصوصی که هیچ‌گاه لباس قانون به تن ننمود، آن را قلمرویی از زندگی هر فرد می‌داند که نوعاً یا عرفاً یا با اعلان قبلی، انتظار دارد دیگران بدون رضایت وی، به اطلاعات راجع به آن قلمرو دسترسی نداشته یا به آن وارد نشوند یا به آن قلمرو نگاه یا نظارت نکند و یا به هر صورت، دیگری وی را در آن قلمرو مورد تعرض قرار ندهد. در این نوشتار نیز فارغ از ابهامات و اختلاف نظرات پیرامون تعریف این مفهوم، تعریف لایحه فوق‌الذکر مد نظر نویسندگان می‌باشد» (عظیمی و غلامی، ۱۳۹۶: ۲۷۱-۲۷۰).

مطابق ماده ۱ قانون انتشار و دسترسی آزاد به اطلاعات مصوب ۱۳۸۸: «اطلاعات شامل هر نوع داده‌ای است که در اسناد درج‌شده یا به‌صورت نرم‌افزاری ذخیره گردیده و یا با هر وسیله دیگری ضبط شده باشد.» همچنین مطابق بند ۴ ماده ۲ لایحه حمایت از حریم خصوصی «اطلاعات وابسته به شخصیت افراد نظیر وضعیت زندگی خانوادگی، عادت‌های فردی، ناراحتی‌های جسمانی و شماره کارت‌های اعتباری.» «مقنن با وضع ماده ۵۸ قانون تجارت الکترونیکی ۱۳۸۲ با نگاهی حصری و نامنتطبق با اقتضای روز، صرفاً به حمایت قانونی از اطلاعات و داده پیام‌های شخصی مبتنی بر ریشه‌های قومی یا نژادی، دیدگاه‌های عقیدتی، مذهبی، خصوصیات

در روزگار کنونی، قوانین اساسی مدرن کشورها، با تجمیع دو اصل آزادی و تکلیف فرد در برابر جامعه، ضمن پاسداشت و محافظت از آزادی، افراد را تابع بلافصل قانون قرار می‌دهند (شمعی و احمدی، ۱۳۹۹: ۱۱۶). توسعه مناسبات اجتماعی، اقتصادی و اقتضای حکمرانی مطلوب و خدمت‌رسانی به شهروندان دست به دست هم داده تا حکومت‌ها در روابط خصوصی ملت‌ها نیز ورود نمایند و اموری که سابقاً جزء حریم خصوصی شهروندان قلمداد می‌شد، هم‌اکنون در قلمرو و سیطره حوزه عمومی و اقدامات ناشی از اعمال حاکمیت دولت‌ها باشند (نوروزی، ۱۳۹۵: ۱۲۵). در این میان اندیشه «پدرسالاری حقوقی یا قانونی» که پارادایم اساسی آن محدودیت آزادی افراد است (پورسعدی، ۱۳۹۹: ۱۱۲). با نگاهی قیّم‌آبانه به شهروندان به‌عنوان اجزای جامعه، با حمایت‌گرایی قانونی، در پی تحدید و مداخله در آزادی شهروندان بدون درخواست و رضایت ایشان و با توجیه خیر و مصلحت‌رساندن به خود افراد است (محمودیان اصفهانی، ۱۴۰۱: ۲۱۵). چنین نگرشی علاوه بر آثار مهم دیگری که به ارمغان می‌آورد، به‌شکل قابل ملاحظه‌ای در مسیر پیشگیری وضعی جرایم به‌عنوان راهبردی جهت تأمین نظم و امنیت جامعه، امکان تنزل یا حتی نقض حریم خصوصی شهروندان به‌خصوص حریم خصوصی اطلاعاتی آن‌ها را نیز به ثمر می‌آورد. «جرایم اقتصادی که به اعتبار اهمیت و میزان خطرناکی، رتبه‌ای والا و انحصاری را به خود اختصاص می‌دهند، ترابط وسیعی با شبکه‌های اطلاعاتی مالی و اقتصادی در نهادهای مختلف همچون بانک‌ها و مؤسسات مالی و اعتباری دارد که طیف وسیعی از داده‌های اقتصادی و مالی را در خود جای داده‌اند، لذا نظارت و مراقبت از شبکه‌های مذکور با توجیه و هدف کنترل و پیشگیری وضعی نسبت به وقوع چنین جرایمی به‌خصوص پولشویی ضروری به‌نظر می‌رسد» (عظیمی و غلامی، ۱۳۹۶: ۲۷۱-۲۷۰).

در مقاله حاضر تلاش شده تنزل حریم خصوصی اطلاعاتی در پیشگیری وضعی جرایم اقتصادی در پرتو پدرسالاری قانونی بررسی شود. حریم خصوصی اطلاعاتی یکی از مهم‌ترین متغیرهای مقاله حاضر است. اصطلاح حریم خصوصی، بیانگر مفهومی سیال، شناور و چترگونه در حوزه اخلاق و حقوق

شد. جرایم اقتصادی در کنار واژگانی چون فساد و جرایم سازمان‌یافته از علوم سیاسی و اقتصادی به جرم‌شناسی راه یافته‌اند و جرم‌شناسی نیز چون در پی بررسی علل وقوع جرم و نحوه شناسایی مجرمین و پیشگیری از این قبیل جرایم می‌کوشد؛ چندان در پی شناسایی دقیق جرایم اقتصادی و تفکیک صحیح این اصطلاح از عناوین مشابه نیست، درحالی‌که در حقوق کیفری اصل قانونی‌بودن اقتضا دارد تا واژگان کلیدی به‌طور دقیق از هم تفکیک گردند. در سال‌های اخیر قانون‌گذار ایران به‌عنوان جرایم اقتصادی اشاراتی داشته است، ولی این اصطلاح غالباً در زبان غیرحقوقی و به‌ویژه در نزد دولتمردان به‌کار برده می‌شود که گاه‌گاه به‌جای جرایم اقتصادی تعبیر «مفاسد اقتصادی» یا فساد اقتصادی یا تخلفات اقتصادی نیز به‌کار برده می‌شود (یادمان هفته قوه قضاییه، ۱۳۸۸: ۸۹). می‌توان گفت که «جرایم اقتصادی به دسته‌ای از رفتارهای غیرقانونی گفته می‌شود که موضوع آن‌ها امنیت اقتصادی در سطح کلان است، بدین ترتیب جدا از موضوع جرایم اقتصادی که مبهم و موسع است، تنها ویژگی برجسته جرایم اقتصادی که بتوان آن‌ها را از دیگر جرایم بازشناخت، کلان‌بودنشان است کلان‌بودن یکی از معیارهای غیرقابل اغماض برای تعیین جرایم اقتصادی است» (میرسعیدی و زمانی، ۱۳۹۲: ۱۹۹-۱۶۷). «گاهی می‌توان این تفکیک را براساس تقسیم‌بندی اقتصاد به کلان و خرد دید اقتصاد خرد آن رشته از علم اقتصاد است که رفتار واحدهای اقتصادی را به‌طور انفرادی در سیستم اقتصادی بررسی می‌کند در اقتصاد کلان ما رفتار گروهی یا دسته‌جمعی واحدهای اقتصادی را در سیستم اقتصادی بررسی می‌کنیم. برای مثال هنگامی که درباره تولید صحبت می‌کنیم، در محدوده اقتصاد خرد، مقصود ما تولید یک بنگاه اقتصاد است، درحالی‌که در محدوده اقتصاد کلان مقصود از تولید کالا و خدمات تولیدشده به‌وسیله تمام بنگاه‌های اقتصادی در یک کشور است» (تقوی، ۱۳۸۲: ۴۳). حال می‌توان گفت که جرم اقتصادی ناظر به رفتارهای ناقص هنجار در سطح اقتصاد کلان است و اقتصاد خرد با عنوان‌های مجرمانه مالی نظیر کلاهبرداری، جرایم مرتبط با تعزیرات حکومتی، نقض حقوق مصرف‌کننده و مانند آن تحت پوشش قرار می‌گیرد.

اخلاقی و داده پیام‌های راجع به وضعیت جسمانی، روانی و یا جنسی اشخاص پرداخته است. در این مقاله، منظور از حریم خصوصی اطلاعاتی، مجموعه‌ای از اطلاعات و داده‌های مرتبط با زندگی شهروندان است که نوع انسان، حفظ محرمانگی و مصونیت آن از هرگونه دخل و تصرف بدون رضایت و اجازه وی را خواستار است» (رضائی‌زاد فرد، ۱۳۹۲: ۳۳) و به‌عبارتی با افشای آن اطلاعات یا دسترسی سایرین به آن موجب آزار وی می‌گردد. با توجه به موضوع این نوشتار شایان ذکر است علی‌رغم این‌که اطلاعات شخصی اقتصادی و تجاری در روزگار کنونی وجه مهمی از حریم خصوصی شهروندان را تشکیل می‌دهد، فعلاً تنها قانون آیین دادرسی کیفری ۱۳۹۲، به نوعی این حریم را پاس داشته است.

جرایم اقتصادی از دیگر متغیرهای مهم این مقاله است. مهم‌ترین چالش تعبیر «جرایم اقتصادی چالش مفهومی» است. در حقوق کیفری، ایران تعریف و جایگاه جرایم اقتصادی و در اسناد بین‌المللی پیوند این دسته از جرایم با دیگر عناوین مجرمانه و یکسان‌سازی‌اش در نظام‌های حقوقی دنیا همواره بحث‌انگیز بوده است. همه آنچه که سیاست جنایی در برابر جرایم اقتصادی گفته می‌شود، منوط به این باور است که پدیده‌ای به نام جرم اقتصادی وجود دارد و ویژگی‌های خاص خود را داراست. در حقوق کیفری تعیین جایگاه یک عنوان، منوط به پیش‌بینی مستقیم یا غیرمستقیم آن در منابع حقوق و به‌ویژه در قانون است. از آنجا که در حقوق کیفری، اصل قانونی‌بودن حاکم است و نیز چون روش تبیین واژگان کلیدی در این رشته به شدت متأثر از الگوی قانونی است، باید گفت جرایم اقتصادی نیز برای هویت‌یافتن باید در قانون پیش‌بینی گردد. درباره اصطلاح جرایم اقتصادی، هرچند قوانین متفرقه غیرکیفری مانند موافقت‌نامه‌های دوجانبه اشاراتی داشته‌اند، ولی قوانین کیفری هیچ اشاره‌ای به تعبیر «جرایم اقتصادی و تعریف و ویژگی‌ها و مصادیق آن» نکرده است. در سیاست جنایی سازمان ملل متحد که تعبیر جرایم اقتصادی به‌همراه اصطلاحاتی نظیر فساد جرایم سازمان‌یافته و جرایم یقه‌سفید به‌کار می‌رود، جایگاه این تعبیر آمیزه‌ای از رنگ حقوقی و جرم‌شناسی با هم است. اساساً جرایم اقتصادی پیش از آنکه در حقوق کیفری مطرح گردد، در جرم‌شناسی پیش کشیده

نیک‌خواهی برای مردم و بدون رضایت آن‌ها، آزادی و حریم خصوصی شهروندان را تحدید و حتی تهدید می‌نماید.

۲- پیشگیری وضعی از جرایم اقتصادی در پرتو پدرسالاری قانونی

پیشگیری وضعی متضمن برهم‌زدن فرصت و وضعیتی است که جرم در آن شکل می‌گیرد. «اندیشه پیشگیری وضعی مبتنی بر علاج واقعه قبل از وقوع و می‌تواند هر نوع علاجی که به ذهنی رسد را دربر بگیرد، چون پیشگیری وضعی از یک‌سو با احتمالات وقوع رفتار مجرمانه که هنوز به وقوع نپیوسته است، معیار میزان و چهارچوبش در دست کسانی است که از آن بهره گرفته و به‌کار می‌گیرند. از این‌رو پیشگیری وضعی می‌تواند به‌شدت خطرناک و محدودگر بوده و افزار دست خودکامگان گردد. بنابراین اجرای تدابیر پیشگیری وضعی آن هم در حوطه جرایم امنیتی در کشورهای غیردموکراتیک یا قانون‌گریز، فی‌نفسه قابل دفاع نیست، زیرا خواه ناخواه منجر به تحدید یا سرکوب آزادی و لگدمال کردن حقوق در فضای واقعی و فضای سایبر خواهد شد. به سخن دیگر پیشگیری وضعی به قیمن ورود به خلوت افراد است و هرچند فرد قربانی جرم نمی‌گردد، ولی بخشی از آزادی خود را از دست می‌دهد» (نجفی ابرندآبادی، ۱۳۸۴: ۷۸).

پیشگیری وضعی یا موقعیت‌مدار از جرم به‌عنوان گونه‌ای از رویکرد مکانیکی، اقدامات کاهنده فرصتی است که بر انواع خاصی از جرایم، مدیریت و به‌کارگیری درست محیط تأکید دارد، این قسم از پیشگیری از جرم مدعی رهیافتی روش‌شناختی است که فارغ از ویژگی‌های روان‌شناختی و فردی، به مطالعه پیرامون جرم می‌راند (قورچی‌بیگی، ۱۳۹۸: ۱۲۰) و به باور برخی نویسندگان (بارانی و افراسیابی، ۱۳۹۵: ۷۵۲)، تدابیر مبتنی بر پیشگیری وضعی از جرم، عام‌الشمول بوده و در تمام نظام‌های سیاسی به اجرا گذاشته می‌شود. پیشگیری وضعی فناوریانه نیز گونه تکامل‌یافته همان پیشگیری وضعی است که در بسیاری از کشورها به‌دلیل تمرکز بر راهبرد نتیجه‌محوری و معمولاً به‌منظور واکنش به تجهیزات و تدابیر کهنه پیشگیرانه، به‌طور مستمر روزآمد شده و با ابزارهای تخصصی و فنی، بهره‌وری نسبی پیشگیری از جرایم را می‌افزاید

متغیر مهم دیگر مقاله حاضر پدرسالاری قانونی است. «پدرسالاری از لحاظ لغوی به‌معنای قیمن‌آبانه برخوردنمودن با دیگران، به‌مثابه یک پدر رفتارنمودن با اشخاص دیگر یا با اشخاص دیگر به‌شکل فرزند خود، رفتارنمودن است» (رضائی‌زاد فرد، ۱۳۹۲: ۹). «مبدأ کاربرد این اصطلاح به اواخر قرن نوزده میلادی و برای توصیف شکل تعامل و رابطه پادشاه و رعیت، صاحب کارخانه و کارگر و درنهایت ارباب و برده بازمی‌گردد که در دوران کنونی نیز با حفظ همین مضمون بیشتر در قلمرو اخلاق و فلسفه و برای تبیین محدودیت‌های مصلحت‌مدار تحمیل‌شده بر افراد به‌کار می‌رود» (نوبهار و نوبهاری طهرانی، ۱۴۰۰: ۴۰۱-۳۷۳). به‌زعم برخی نویسندگان (کونانی و همکاران، ۱۴۰۰: ۱۱۱)، عدم زوال معیارهای تحکیم قرارداد اجتماعی میان شهروندان، منوط به حضور و مداخله حکومت در جامعه است و ساختار جوامع گوناگون فارغ از نوع و قلمرو قدرت حاکمه در آن به‌شکلی است که حتی در مردمی‌ترین و خودمختارترین حالت نیز ملازمه ذاتی با نفی حضور دولت در جوامع ندارد. پدرسالاری قانونی با تشبیه مردم و دولت - حاکمیت به خانواده و تعیین نقش پدر خانواده برای دولت - حاکمیت، ازجمله تئوری‌هایی است که در عالم حقوق کیفری جایگاه قابل توجهی را یافته و بر این باور پای می‌فشارد که سلطه‌گری را باید در بطن قوانین تزریق و بر اشخاص تحمیل نمود. این اندیشه بر این فرض پای گرفته که دولت مجاز است برای به‌خیر و صلاح‌رسانیدن شهروندان همچون پدری دلسوز در صورتی که فعل یا ترک فعلی را در راستای منفعت و مصلحت آن‌ها تشخیص دهد در اعمال و زندگی آن‌ها مداخله نماید (اکبری و فلاحی، ۱۳۹۸: ۲۵۳-۲۲۱). برخی نویسندگان (معماری نمین، ۱۳۹۱: ۴). پدرسالاری قانونی را مصداق خاصی از اصل ضرر دانسته‌اند که مفهوم ضرر در آن به‌طور موسع تفسیر شده و به‌عبارتی ضرر به منافع کل جامعه یا اطرفیانی که به‌واسطه این رفتار دچار آسیب می‌گردند، وارد می‌گردد، فلذا این رسالت پدرسالاری قانونی است که با مداخله خود مانع بروز و ظهور چنین ضرری به تابعان قانون گردد. به‌طور کلی پدرسالاری قانونی در این نوشتار به‌عنوان رویکردی مداخله‌کننده و کنترل‌گرا در زندگی شهروندان شناخته می‌شود که با تابلوی

وضع می‌باشد، این رویکرد را به تمرکز بر موقعیت‌های خاصی که در آن فرصت‌های ارتکاب جرم فراهم است، رهنمون می‌شود» (Graeme & Clarke, 2003: 212). در سیاست جنایی ایران و نیز اسناد سازمان ملل متحد در این نوع پیشگیری از جرایم تدابیری پیش‌بینی شده است. «طی دهه گذشته تصویب و اجرای مقررات موضوع اسناد سازمان ملل متحد راجع به جرایم اقتصادی و سازمان‌یافته فراملی برای پیشگیری وضعی از آنچه در سطح ملی و چه در سطح منطقه‌ای توسعه یافته است» (Mark, 1999: 45-99). حال در ادامه به برخی تدابیر برای پیشگیر یوضعی از جرایم اقتصادی پرداخته می‌شود:

۲-۱- شفاف‌سازی

«شرط لازم برای سالم‌بودن یک نظام اقتصادی وجود شفافیت مالی در ابعاد مختلف به‌ویژه شفافیت در عملیات دولتی است که در وهله اول مستلزم ارائه اطلاعات قابل اعتماد درباره اهداف کلان سیاست‌های مالی دولت و انتشار اطلاعات تفصیلی درباره عملیات دولت است. از جمله مصادیق راهبردهای پیشگیرانه وضعی برای کنترل مؤثر، جرم که بازداشتن افراد از نقض قانون و پیشگیری از جرایم اقتصادی را به‌دنبال دارد، ارتقای شفافیت در فعالیت‌ها و معاملات دولتی می‌باشد» (Shaftoe, 2004: 74). «از دیدگاه اقتصادی شفافیت به معنی اطلاع‌رسانی حقیقی و همه‌جانبه در عرصه فعالیت‌های اقتصادی و روشن‌بودن سازوکارهای حاکم بر روابط اقتصادی، یعنی چگونگی تولید و توزیع ثروت در جامعه است. شفافیت اقتصادی در علاوه بر اطلاع‌رسانی از طریق رسانه‌های جمعی و مطبوعات شامل اطلاع‌رسانی ناشی از عملکرد مناسب مکانیسم‌های اقتصادی، از جمله مکانیسم قیمت‌هاست که در نظام بازار رقابتی اطلاعات صحیح و دقیقی را درباره وضعیت کمیابی منابع در اختیار تولیدکنندگان و مصرف‌کنندگان قرار می‌دهد و آنها را در تصمیم‌گیری عقلایی و تخصیص بهینه منابع رهنمون می‌سازد» (Shaftoe, 2004: 75).

منظور از شفاف‌سازی در معنای خاص آن این است که تمامی فعالیت‌ها و اقدامات کسانی که در معرض فساد قرار دارند،

(دارابی، ۱۳۹۵: ۱۶۹-۱۹۸). بزهکاری اقتصادی که ارائه تعریفی جامع و دقیق از آن به یک چالش مفهومی مبدل گردیده را می‌توان این‌گونه تعریف نمود: «جرمی که به‌منظور مقابله با نظام اقتصادی به قصد اخلال در نظام تولید، توزیع، مصرف و ارائه خدمات و کالا به‌جهت کسب منفعت شخصی و نامشروع و اضرار به منافع عمومی انجام می‌گردد» (جوانمرد و شفیع خورشیدی، ۱۴۰۰: ۲۱). از همین رو می‌توان بزهکاری اقتصادی را محصول برهم‌کنش «تمایل فردی» و «وضعیت» دانست (شمس‌ناتری و توسلی‌زاده، ۱۳۹۰: ۲۱۷-۱۹۹). پیشگیری وضعی از جرایم اقتصادی که بر پایه تغییر در درک مجرم از هزینه و فایده و به‌عبارتی حساسگری کیفی مبتنی است (قورچی‌بیگی، ۱۳۹۸: ۱۲۲). هدف نامساعدسازی شرایط و کاهش تمایلات فردی و موقعیت‌های ارتکاب جرایم اقتصادی را پی‌جویی می‌کند تا از طریق کاهش یا انسداد فرصت‌ها، انجام جرم را با سختی بیشتری همراه نموده و به‌عبارتی ریسک و هزینه ارتکاب این دسته جرایم را برای بزهکاران اقتصادی بالقوه افزایش داده و درنهایت به‌سبب افول منفعت ناشی از جرم، انصراف مجرم از ارتکاب جرم اقتصادی را سبب گردد. تأسیس واحدهای جامع اطلاعات مالی و رصد و کنترل حساب‌های بانکی به‌منظور نظارت بر فعالیت کنشگران حوزه اقتصادی، از جمله این تدابیر است که در مسیر اجرا احتمال تعرض به حریم خصوصی اطلاعاتی شهروندان را نیز پدید می‌آورد.

«به‌دنبال عدم کارایی تدابیر پیشگیرانه اجتماعی، از جمله آموزش منشورهای اخلاقی توسل به تدابیر پیشگیرانه وضعی از طریق کاهش آماج جرم و وضعیت پیش، جنایی امری ضروری و اجتناب‌ناپذیر می‌نماید. به‌بیان دیگر هرچه پیشگیری اجتماعی در ایفای نقش آموزشی و تربیتی خود در زندگی اجتماعی فرد کوتاهی کند، پیشگیری وضعی باید درجهت جلوگیری از گذار از اندیشه به‌عمل مجرمانه فعال و گسترده‌تر گردد» (گسن، ۱۳۹۳: ۵۸-۳۷). «بدیهی است که در مورد مجرمین اقتصادی باتوجه به این‌که قدرت سازگاری چشم‌گیرشان با جامعه و اعتماد با جامعه و اعتماد به نفس بالایشان تأثیر پیشگیری اجتماعی را کم‌رنگ می‌نماید، جهت جلوگیری از ارتکاب جرم گام بعدی در پیشگیری پیگیری

هماهنگی سازمان امور مالیاتی کشور و شورای اصناف کشور تا پایان سال دوم برنامه صاحبان مشاغل را براساس اولویت، ملزم به استفاده از سامانه‌های صندوق فروش (مکانیزه فروش) نماید. در قانون ارتقای سلامت نظام اداری و مقابله با فساد مصوب ۱۳۹۰ نیز یکی از مهم‌ترین ارکان برای مقابله با فساد و شاید برجسته‌ترین آن‌ها شفاف‌سازی است. ماده ۳ این قانون الزام‌های گسترده‌ای برای شفاف‌سازی کارکرد و فعالیت‌ها به‌ویژه قراردادهای پیش‌بینی می‌کند. معاونت از برنامه‌ریزی و نظارت راهبردی رییس‌جمهور موظف است حداکثر ظرف سه‌ماه پس از ابلاغ این قانون آیین‌نامه اجرایی آن شامل ضوابط و موارد استثناء نحوه و میزان دسترسی عموم مردم به اطلاعات قراردادهای را تهیه کند و به تصویب هیأت وزیران برساند و ظرف یک‌سال پایگاه اطلاعات قراردادهای را ایجاد نماید. بنابراین ملاحظه می‌گردد که ایجاد و ارتقای شفافیت به‌عنوان عاملی که می‌تواند زمینه فعالیت و رقابت سالم را فراهم آورده، از سوءاستفاده افراد در جو غیرشفاف موجود به‌منظور کسب نافع نامشروع پیشگیری نماید، در سیاست جنایی کشورمان و اسناد مورد بررسی سازمان ملل متحد مورد توجه واقع شده است.

۲-۳- برهم‌کنش نظریه پدرسالاری قانونی و پیشگیری وضعی از جرایم اقتصادی

توسل به پدرسالاری قانونی در جرم‌انگاری و تعقیب جرایم بدون بزه‌دیده که طیفی از جرایم اقتصادی علی‌الخصوص پولشویی نیز مشمول آن می‌گردد، مستلزم انجام تحقیقات و نظارت است و به‌دلیل این‌که هیچ‌کدام از مباشرین جرایم بدون بزه‌دیده آن را به مقامات صالح گزارش نمی‌دهند، برای اجرای این دسته قوانین، مأمورین و کارمندان بایستی نسبت به نظارت وسیع و کنترل اطلاعاتی افراد مظنون و کل جامعه اقدام نمایند. در مسیر این فرآیند و نیز پیشگیری وضعی از چنین جرایمی و نیز پیشرفت و توسعه فناوری اطلاعات و ارتباطات، فضای جامعه به‌سمت امنیتی و پلیسی‌شدن سوق پیدا نموده و به‌دنبال آن حق خلوت و حریم خصوصی افراد بیش از پیش امکان تزلزل و نادیده‌انگاشته‌شدن می‌یابد (یزیدیان جعفری و خیرمند، ۱۳۹۴: ۱۰۶-۶۷). حال پرسش این است که چه ارتباط و برهم‌کنشی میان تئوری پدرسالاری

ابهامی صورت پذیرد و همواره به‌نحوی سریع و آسان امکان نظارت رسیدگی و کنترل اقدامات آنان توسط مراجع ذی‌صلاح وجود داشته باشد. لاجرم نظام‌هایی که عملکردشان همراه با شفافیت است. برخلاف آن‌ها که به‌صورت پنهانی فعالیت می‌نمایند، کمتر دچار فساد می‌شوند. شفافیت ابزار مهم شناسایی و پیشگیری از ارتکاب رفتارهای مجرمانه در قلمرو فعالیت‌های اقتصادی و نیز محدود نمودن آثار مخرب این جرایم است.

در راستای شفاف‌سازی در معاملات دولتی و پیشگیری از فساد بند «ط» ماده ۳۳ قانون برنامه چهارم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی دولت را مکلف نموده است که: با تجهیز دستگاه‌ها و واحدهای مربوطه و با رعایت اسانداردها و چهارچوب نظام بازرگانی و تجارت الکترونیکی اقدامات لازم را توسط دستگاه‌های مربوطه برای انجام مناقصه‌ها، مزایده‌ها و مسابقه‌های خرید و فروش کالا و خدمات و عملیات مالی و اعتباری در محیط رایانه‌ای و شبکه‌های اطلاع‌رسانی انجام دهد. در قانون برنامه پنجم نیز به اشکال مختلف به نقش شفاف‌سازی اشاره شده است. طبق ماده ۹۷ این قانون، «باتوجه به بند ۲۳ سیاست‌های کلی برنامه پنجم ابلاغی مقام معظم رهبری شورای پول و اعتبار موظف است طی سال‌های برنامه موارد زیر را انجام دهد.»

افزایش شفافیت و رقابت سالم در ارائه خدمات بانکی در جهت کاهش هزینه خدمات بانکی از طرق ذیل: ۱- الزام بانک به رعایت استانداردهای تعیین‌شده توسط بانک مرکزی در ارائه گزارش‌های مالی و بهبود نسبت شاخص کفایت سرمایه و اطلاع‌رسانی مبادلات مشکوک به بانک مرکزی؛ ۲- راه‌اندازی سامانه نظارتی قوی جهت شناسایی فعالیت‌های غیرمعارف بانک‌ها هنگام دستکاری نرخ‌های سود سپرده‌ها و تسهیلات به روش‌های خاص.

۲-۲- تقویت نظام‌های پرداخت

ثبت معافیت‌های مالیاتی مذکور به‌صورت خرجی در قوانین بودجه سالانه و نیز طبق ماده ۱۲۱ این قانون، «به‌منظور شفافیت در مبادلات اقتصادی و تشخیص درآمدهای مودیان و مالیات بر ارزش افزوده وزارت بازرگانی مکلف است با

احتمال تنزل حریم خصوصی اطلاعاتی بیش از پیش قوت می‌گیرد. در ادامه به اختصار به ذکر دو مورد از متداول‌ترین تدابیر پیشگیرانه وضعی جرایم اقتصادی که از قضا چالش تنزل حریم خصوصی اطلاعاتی شهروندان را نیز پدید می‌آورند، اشاره می‌گردد:

۲-۴-۱- تأسیس واحد اطلاعات مالی

رصد عملکرد و جریان نظام پولی و بانکی از یک سو ضریب کشف جرایم اقتصادی و شناسایی مجرمان اقتصادی را تا حد زیادی افزایش می‌دهد، چراکه غالباً اموال حاصل از جرایم اقتصادی از طریق نظام بانکی و پولی به رگه‌های اقتصاد کشور تزریق شده و به چرخه نظام اقتصادی وارد می‌گردد (محمودی، ۱۴۰۱: ۱۲۶). از سوی دیگر افزایش خطر شناسایی و تحت نظارت‌بودن شبکه پولی و بانکی تا حد زیادی ریسک ارتکاب جرایم اقتصادی را افزایش داده و منتهی به مدیریت ریسک جرم در این حوزه می‌گردد، لذا این دو امر به هزینه ارتکاب چنین جرایمی افزوده و تا حدودی پیشگیری از ارتکاب طیفی از جرایم اقتصادی توسط مجرمان بالقوه را موجب می‌گردد. بستر نظارت‌پذیری و رصد عملکرد و جریان نظام پولی و بانکی، تأسیس واحد اطلاعات مالی است که به‌عنوان مرکز ملی جمع‌آوری، تجزیه و تحلیل و نشر اطلاعات مربوط به پولشویی در ماده ۷ مکرر قانون مبارزه با پولشویی الحاقی ۱۳۹۷ و بند «ب» از ماده ۱۴ کنوانسیون مبارزه با فساد پیش‌بینی گردیده است.

به عقیده برخی نویسندگان، «نگهداری اطلاعات مربوط به افراد بدون رضایت و اجازه آن‌ها، حتی اگر در عمل مورد استفاده قرار نگیرد، فی‌نفسه می‌تواند ناقض حریم خصوصی افراد باشد، چراکه این رفتار به‌خودی‌خود، نگرانی اشخاص و تهدید و آزار روحی ایشان را سبب می‌گردد» (عظیمی و غلامی، ۱۳۹۶: ۲۷۱-۲۷۰). با این حال همان‌طور که در بالا بیان شد، تئوری پدرسالاری قانونی روزنه مناسبی است برای گشودن باب مداخلات دولتی در حوزه خصوصی شهروندان (رضائی‌زاد فرد، ۱۳۹۲: ۴۳). واقعیت مهم دیگری که می‌توان اذعان نمود، این است که تأسیس واحد اطلاعات مالی و متعاقب آن یکپارچه‌سازی و نظام‌مندساختن چنین اطلاعاتی،

قانونی و تدابیر پیشگیرانه وضعی از جرم وجود دارد؟ در پاسخ می‌توان اذعان داشت: اولاً تمرکز سیاست‌های پیشگیرانه وضعی، بر کنترل شهروندان معطوف شده و حاکمیت به‌جای اصلاح ساختار معیوب و ناقص خود، برای پیشگیری از جرم، بزهکاران را آماج تدابیر کنترلی خود قرار می‌دهد و بر این باور است که شخصیت و گرایش مجرمین، جامعه ستیز یا بیمارگونه است، پس نیاز به کنترل دارند؛ ثانیاً این سیاست‌ها نیز، جوهره مداخله‌جویانه داشته و نتیجه‌محورند و به‌عبارتی با اجرای آن‌ها، حریم خصوصی و خلوت شهروندان قربانی تأمین نظم و امنیت عمومی می‌شوند (بارانی و افراسیابی، ۱۳۹۵: ۷۶۰-۷۵۴). لذا سیاست‌های پیشگیری وضعی از جرم و تدابیر تئوری پدرسالاری قانونی از لحاظ این‌که هر دو «نتیجه‌محور» بوده و متضمن دخالت در شئون زندگی شهروندان هستند، در اکثر موارد دارای قرابت‌اند. به‌بیانی دیگر، هدف و نتیجه اجرای تدابیر پدرسالاری قانونی، خیر و مصلحت‌رسانیدن به شهروندان، ولو بدون رضایت آن‌هاست که در این نوشتار خیر و مصلحت، کاهش فرصت و تنزل امکان ارتکاب جرایم اقتصادی می‌باشد و غایت سیاست‌های پیشگیری وضعی از جرم، نیل به خیر و مصلحت عمومی برای شهروندان و به‌عبارتی تأمین نظم و امنیت در جامعه، ازجمله امنیت اقتصادی و کاهش امکان ارتکاب جرایم اقتصادی است و در مسیر اجرای این سیاست‌ها نیز رضایت شهروندان موضوعیتی ندارد. همچنین ماهیت و فحوای کاربست تدابیری که در راستای پدرسالاری قانونی اجرا می‌شوند و نیز سیاست‌های پیشگیری وضعی از جرم، هر دو، منتهی به کنترل و مداخله در زندگی شهروندان و احتمالاً تنزل حریم خصوصی اطلاعاتی آنان می‌گردد.

۲-۴-۲- تدابیر پیشگیرانه وضعی جرایم اقتصادی و چالش تنزل حریم خصوصی اطلاعاتی

در حوزه پیشگیری وضعی، سازوکارهای نظارتی به‌منظور مدیریت ریسک جرم، ازجمله تأثیرگذارترین شیوه‌هاست. درحقیقت در پرتو کنترل و نظارت، انگیزه مجرمانه مجرمان بالقوه برای ارتکاب جرایم اقتصادی کاهش یافته و به‌عبارتی، فرصت‌های ارتکاب این دسته جرایم نیز رو به افول می‌روند، لکن در راستای کاربست تدابیر و اقدامات نظارتی مذکور،

اطلاعات توسط نهادهای کاشف جرم یا متولیان پیشگیری از جرم، می‌تواند نادیده انگاشته شود.

۲-۴-۲- کنترل حساب بانکی

طی یک دهه گذشته، به موازات سیاست‌های جهانی در قلمرو مقابله با جرایم و پیشگیری از مفاسد اقتصادی، پولشویی و ممانعت از نقل و انتقال وجوه برای مصارف غیرقانونی، شناخت مبادی غیرقانونی وجوه مذکور و ممانعت از انتقال وجوه حاصل از فعالیت‌های مجرمانه سازمان یافته، قاچاق، مقابله با تأمین مالی تروریسم و نیز اجرای مقرر مندرج در بند ۴ از ماده ۸ کنوانسیون مبارزه با فساد، مقوله «محرمانگی فعالیت مشتریان در شبکه‌های بانکی» دچار تحول شده و به عبارتی قواعد و الزامات مبتنی بر حفظ اسرار بانکی مشتریان و صاحبان حساب دچار تعدیل گردیده است و به عبارتی در حال حاضر شرایط کنترل حساب‌های بانکی دچار تحول شده و نظام بانکی به‌هیچ‌عنوان، قادر به انجام تعهد حفظ محرمانگی و اسرار مشتریان خود نمی‌باشد (شهریور، ۱۳۹۸: ۱۰۳) که این مورد نیز می‌تواند یکی از مصادیق رویکرد پدرسالاری قانونی در سطح جهانی باشد، چراکه چنین اقدامات نظارتی و مداخله‌گرایانه‌ای تحت لوای حصول خیر و مصلحت برای شهروندان که در حال حاضر تأمین نظم و امنیت جهانی و مبارزه با جرایم سازمان یافته و تأمین مالی تروریسم (به‌عبارتی خیر و مصلحت جهانی) صورت می‌گیرند.

الزام و تعهد بانک‌ها به نقض محرمانگی اطلاعات مرتبط با فعالیت مشتریان، به دو دسته تقسیم می‌گردد (شهریور، ۱۳۹۸: ۶۴-۶۳). نخست الزام بانک‌ها به افشای اسرار مشتریان به‌منظور مقابله و پیشگیری با برخی جرایم علی‌الخصوص جرایم اقتصادی و در رأس آن‌ها جرم پولشویی؛ دوم: الزام بانک‌ها به افشای اسرار مشتریان به‌منظور جلوگیری از فرار مالیاتی.

از جمله سیستم‌های اطلاعاتی هوشمندی که امروزه به‌منظور کنترل حساب‌های بانکی اشخاص به‌کار گرفته شده و در عین حال، منبع تأمین داده‌ها و اطلاعات واحدهای اطلاعات مالی می‌باشد و نقش مؤثری در کشف و پیشگیری وضعی جرایم اقتصادی ایفا می‌کنند «سیستم ضدپولشویی» نام دارد. این

در صورتی که همراه با تمهیدات امنیتی لازم برای حفظ و حراست از آن‌ها نباشد، تهدید و خطر بالقوه‌ای است برای نشر و افشای این اطلاعات و موجبات نقض حریم خصوصی را بیش از پیش فراهم می‌آورد (عظیمی و غلامی، ۱۳۹۶: ۲۸۳). از همین رو به‌منظور کاهش تنزل حریم خصوصی اشخاص در فضای مجازی، سازمان همکاری و توسعه اقتصادی، اصول و معیارهایی فنی - علمی و تخصصی را تحت عنوان «اصول حفاظت از حریم خصوصی شهروندان در فضای مجازی» پیشنهاد داده که می‌تواند الگویی در سطح جهانی برای تقنین در این حوزه قلمداد گردد (فقیهی و جمشیدی، ۱۳۹۷: ۲۳-۱۹). شایان ذکر است کاربست اصول مذکور می‌تواند مداخلات پدرسالارانه دولت‌ها در این قلمرو را تا حد زیادی کاهش دهد، لکن حکومت‌ها در مقام پیشگیری وضعی از جرایم، در عمل ممکن است به هیچ‌عنوان قادر به پایبندی به چنین اصولی نباشند. آنچه از اصول مذکور به این نوشتار بیشترین ارتباط را داراست، عبارتند از: ۱- اصل مشخص بودن هدف: بدین معنا که اهدافی که اطلاعات و داده‌های اشخاص برای تحقق آن‌ها جمع‌آوری می‌گردد، بایستی در همان لحظه جمع‌آوری اطلاعات مشخص باشند و استفاده از اطلاعات مذکور در آینده نیز بایستی محدود به تحقق همان هدف یا اهداف مشابه و سازگار با آن اهداف باشد؛ ۲- اصل محدودیت گردآوری اطلاعات: بدین معنا که گردآوری اطلاعات بایستی با محدودیت‌هایی مواجه بوده و تمامی اطلاعات اشخاص تنها بایستی توسط ابزارهای منصفانه و به‌طور قانونی و با اطلاع و رضایت افراد گردآوری شده باشند؛ ۳- اصل محدودیت استفاده: به این معنا که اطلاعات و داده‌های شخصی بایستی در جهت اهدافی غیر از اهداف از پیش تعیین شده آشکار شده، در دسترس قرار گیرد یا استفاده گردد، مگر در شرایطی که صاحب اطلاعات رضایت داشته یا این کار توسط نهاد قانونی صلاحیت‌دار صورت پذیرد.

ملاحظه می‌گردد که در واحد اطلاعات مالی هدف، گردآوری اطلاعات اقتصادی، فعالیت‌ها و مبادلات پولی و بانکی اشخاص در بستر شبکه بانکی و پولی به‌منظور کشف و پیشگیری وضعی از جرایم اقتصادی خواهد بود، لکن اصول محدودیت گردآوری اطلاعات و محدودیت استفاده از

حریم خصوصی شهروندان در مسیر اجرای تدابیر پیشگیرانه وضعی مرتبط با جرایم اقتصادی نیز بسیار اندک خواهد شد.

نتیجه‌گیری

جرایم اقتصادی که به تعبیری محصول برهم‌کنش تمایلات فردی و موقعیت ارتکاب جرم می‌باشند، دارای پیچیدگی ماهوی بوده و درهم‌تنیدگی انکارناپذیر این دسته جرایم، با مسائل فنی و تخصصی و فناوری‌های نوین اطلاعات و ارتباطات و تأثیرات سوءجرایم و مفسد اقتصادی، در سطح جامعه که عمدتاً به دلیل ضربه به امنیت اقتصادی، بی‌اعتمادی عمومی و فقدان مشروعیت حکومت‌ها را در اذهان شهروندان خلق می‌نماید. با این حال، تدابیر پیشگیرانه وضعی علی‌رغم تمام فوایدی که برای حکومت‌ها و شهروندان آن‌ها از حیث کمک به تأمین نظم و امنیت دارد، چنانچه به‌صورت اصولی و ضابطه‌مندانه اجرا نگردند، مجال نادیده‌انگاری حقوق شهروندی، حریم خصوصی و سوءاستفاده و برخوردهای شخصی و مغرضانه با شهروندان را برای سیاست‌گذاران این تدابیر و متولیان اجرای آن‌ها پدید می‌آورند.

پدرسالاری قانونی را می‌توان مصداق خاصی از اصل ضرر تلقی نمود که مفهوم ضرر در آن بطور موسع تفسیر شده و به‌عبارتی ضرر به منافع کل جامعه یا اطرافیان که به‌واسطه این رفتار دچار آسیب می‌گردند، وارد می‌گردد، فلذا این رسالت پدرسالاری قانونی است که با مداخله خود مانع بروز و ظهور چنین ضرری به تابعان قانون گردد. به‌طور خلاصه این تئوری رویکردی مداخله‌گرایانه و کنترل‌محور داشته و با توجیه نیک‌خواهی و مصلحت مردم، بدون این‌که نیازی به کسب اجازه یا رضایت آن‌ها داشته باشد، در شئون مختلف زندگی ایشان ورود می‌نماید. ازجمله وجوه تشابه و اقتران تدابیر پیشگیرانه وضعی و تئوری پدرسالاری قانونی، این است که تمرکز سیاست‌های پیشگیرانه وضعی، بر کنترل شهروندان معطوف شده و حاکمیت بر این باور است که شخصیت و گرایش مجرمین، جامعه ستیز یا بیمارگونه است، پس نیاز به کنترل دارند؛ ثانیاً این سیاست‌ها نیز، جوهره مداخله‌جویانه داشته و نتیجه‌محورند و به‌عبارتی با اجرای آن‌ها، حریم خصوصی و خلوت شهروندان می‌تواند قربانی تأمین نظم و

سیستم از راه کشف «انحراف حساب‌های بانکی» به کشف جرایم علی‌الخصوص جرایم اقتصادی کمک شایانی می‌نماید. این سیستم پس از شناسایی معاملات مشکوک، فهرستی را به مرکز اطلاعات مالی شورای عالی پولشویی ارائه نموده و واحد مزبور پس از ارزیابی و بررسی اولیه اقدام و مراتب مشکوک‌بودن فعالیت را به مراجع قضایی اعلام می‌نماید (گیلوری، ۱۳۹۹: ۱۰۳). پرواضح است که بسیاری از مجرمین بالقوه اقتصادی با دانستن این امر و محاسبه‌گری کیفی که در ذهن خود صورت می‌دهند از ارتکاب رفتار مجرمانه‌ای که قصد انجام آن را داشتند، دست شسته و به راه دیگری می‌روند و از این طریق رسالت پیشگیری وضعی با ماهیت غیرکیفری تأثیر و کارایی خود را در مدیریت ریسک جرم به منصفه ظهور می‌گذارد.

مورد دیگری که البته بیش از این که به مقوله پیشگیری وضعی از جرایم اقتصادی مرتبط باشد، به موضوع کشف جرم وابسته است و البته می‌تواند به یکی‌دیگر از مصادیق رویکرد پدرسالاری قانونی تعبیر گردد، کنترل حساب بانکی متهمین توسط بازپرس رسیدگی‌کننده به پرونده، وفق ماده ۱۵۱ قانون آیین دادرسی کیفری ۱۳۹۲ می‌باشد. مطابق این ماده بازپرس می‌تواند درصورت ضرورت به‌منظور کشف جرم یا دستیابی به ادله وقوع جرم حساب‌های بانکی اشخاص را با تأیید رییس حوزه قضایی کنترل نماید. مبهم و کش‌دار بودن مسأله «ضرورت» و تشخیص احراز ضرورت نیز به‌مثابه کش‌دار بودن مفهوم «خیر و مصلحت» در تئوری پدرسالاری قانونی و احتمال بالای سوءاستفاده از آن، روزنه دیگری است برای گشایش باب مداخلات شخصی و غرض‌ورزانه در حریم خصوصی اطلاعاتی شهروندان. اگرچه که قانون‌گذار با پیش‌بینی لزوم اطلاع‌یافتن و تأیید رییس حوزه قضایی برای کنترل حساب‌های بانکی اشخاص، سعی داشته تا حدودی دست بازپرس رسیدگی‌کننده به پرونده را برای سوءاستفاده از این اختیار ببندد. در پایان می‌توان اذعان نمود راهبردهای پیشنهادی سازمان همکاری و توسعه اقتصادی تحت عنوان اصول حفاظت از حریم خصوصی شهروندان در فضای مجازی که در بند فوق به آن‌ها اشاره گردید، در این مورد نیز قابلیت اجرا داشته و درصورتی که مجال اجرا بیابد امکان تنزل

امنیت عمومی شود، هدف و نتیجه اجرای تدابیری که در راستای پدرسالاری قانونی اجرا می‌گردند نیز خیر و مصلحت رسانیدن به شهروندان، ولو بدون رضایت آنهاست و غایت سیاست‌های پیشگیری وضعی از جرم، نیل به خیر و مصلحت عمومی برای شهروندان و به عبارتی تأمین نظم و امنیت در جامعه، از جمله امنیت اقتصادی و کاهش امکان ارتکاب جرایم اقتصادی است و در مسیر اجرای این سیاست‌ها نیز رضایت شهروندان موضوعیتی ندارد.

از جمله تدابیر پیشگیرانه وضعی در رابطه با جرایم اقتصادی که با تئوری پدرسالاری قانونی نیز قابلیت خوانش داشته و احتمال تنزل حریم خصوصی اطلاعاتی شهروندان را پدید می‌آورد، تشکیل واحد جامع اطلاعات مالی اشخاص و دیگری کنترل حساب بانکی شهروندان می‌باشد. تدابیر مذکور علی‌رغم این که عمدتاً ماهیت غیرکیفری داشته، به دلیل این که در مسیر اجرا، دسترسی و نظارت بر داده‌ها و اطلاعات شخصی تجاری و اقتصادی شهروندان را پدید می‌آورد، چنانچه به صورت اصولی و ضابطه‌مند اجرا نگردند، حریم خصوصی اطلاعاتی شهروندان را نقض نموده و موجب سوءاستفاده و برخوردهای شخصی و سلیقه‌ای و در نهایت سلب امنیت روحی شهروندان می‌گردد. این امر، اگرچه شاید بر مبنای تئوری پدرسالاری قانونی در راستای خیر و مصلحت شهروندان و تحقق نظم و امنیت جامعه باشد، لکن بایستی تا حد امکان با لحاظ و احترام به حریم خصوصی شهروندان اجرا گردد. سازمان همکاری و توسعه اقتصادی اصولی که رویکرد فنی - علمی و تخصصی داشته را تحت عنوان اصول حفاظت از حریم خصوصی شهروندان در فضای مجازی پیشنهاد نموده که در صورتی که دولت‌ها بتوانند در موارد کاربست تدابیر پیشگیرانه وضعی در جرایم اقتصادی نیز آن‌ها را لحاظ نمایند امکان تنزل یا نقض حریم خصوصی شهروندان نیز به مقدار قابل توجهی کاهش پیدا می‌نماید و به عبارتی هم نظم و امنیت جامعه حاصل می‌گردد و هم حریم خصوصی و حقوق شهروندی مراعات می‌گردد. در پایان می‌توان این گونه بیان نمود که تئوری پدرسالاری قانونی اندیشه‌ای است که حتی در لیبرال‌ترین حکومت‌ها وجود داشته و استدلال قاطعی که بتوان مدعی ضرورت نفی آن شد، وجود ندارد، لکن بایستی

در کاربست آن به قدر متیقن اکتفا نمود تا هم نظم و امنیت در جوامع محقق گردد و هم حقوق شهروندی و حریم خصوصی شهروندان محترم شمرده شود. استفاده از این شیوه مستلزم بهره‌گیری تمهیدات قانونی مناسب جهت تبیین اصول و قواعد پردازش اطلاعات از یک سو و از سوی دیگر پیش‌بینی بسترهای فنی قوی جهت ایمن‌سازی و حراست از سامانه‌های اطلاعات مالی و اقتصادی است.

ملاحظات اخلاقی: در این پژوهش تمامی ملاحظات اخلاقی رعایت گردیده است.

تعارض منافع: نگارش این مقاله، فاقد هرگونه تعارض منافی بوده است.

سهم نویسندگان: در این پژوهش، نفر اول به‌عنوان نویسنده اصلی و نفر دوم به‌عنوان نویسنده همکار عمل کرده‌اند.

تشکر و قدردانی: لازم است از تمام کسانی که در تدوین این مقاله ما را یاری رسانده‌اند، قدردانی نماییم.

تأمین اعتبار پژوهش: این پژوهش بدون تأمین مالی انجام گرفته است.

منابع و مأخذ

الف. منابع فارسی

- احمدی، احمد (۱۳۸۷). «نقض حریم خصوصی، چالشی فرا روی پیشگیری وضعی از وقوع جرم». *مجله مطالعات پیشگیری از جرم*، ۳(۶): از ۷۷ - ۱۱۰.
- اکبری، شایان و فلاحی، اکبر (۱۳۹۸). «بررسی آثار مکتب اگزیستانسیالیسم بر حقوق کیفری». *فصلنامه پژوهش حقوق کیفری*، ۷(۲۷): ۲۲۱ - ۲۵۳.
- بارانی، محمد و افراسیابی، علی (۱۳۹۵). *پیشگیری وضعی از جرم - رهیافتی معارض یا تعامل‌گر با آموزه‌های حقوق بشر (دایره المعارف علوم جنایی)*. جلد دوم، چاپ اول، تهران: نشر میزان.

- عظیمی، سیدمیثم و غلامی، علی (۱۳۹۶). «نظارت فناورانه در پیشگیری از جرایم اقتصادی و چالش‌های آن با حریم خصوصی اطلاعاتی». فصلنامه مجلس و راهبرد، ۲۴(۹۱): ۲۷۰-۲۷۱.

- فقیهی، مهدی و جمشیدی، محمدجواد (۱۳۹۷). گزارش حفاظت از داده‌های کاربران (رویکردهای جهانی و گونه‌شناسی تنظیم مقررات). چاپ اول، تهران: نشر مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی.

- قورچی‌بیگی، مجید (۱۳۹۸). پیشگیری وضعی از جرایم یقه سفیدها (دانشنامه علوم جنایی اقتصادی). چاپ دوم، تهران: نشر میزان.

- کونانی، سلمان؛ انصاری، جمال؛ مندی، اسلام و گلدوزیان، ایرج (۱۴۰۰). سیاست جنایی (از گفت‌وگو تا برساخت‌هایی ریزومیک شده و ناروا). چاپ سوم، تهران: نشر میزان.

- گسن، ریمون (۱۳۹۳). «تحول سیاست پیشگیری از جرم در ایران». ترجمه اکبر علی وردی نیا، فصلنامه سیاست‌های راهبردی و کلان، ۲(۸): ۳۷-۵۸.

- گیلوری، محمدامین (۱۳۹۹). «حمایت کیفری از ارزش‌های اقتصادی در فعالیت‌های بانکی». پایان‌نامه کارشناسی ارشد، به راهنمایی استاد امیرحسین نیازپور، تهران: دانشگاه شهید بهشتی.

- محمودی، مهدی (۱۴۰۱). «کاربرد نظریه‌های جامعه‌شناسی جنایی در پیشگیری جرایم اقتصادی». پایان‌نامه کارشناسی ارشد، تهران: دانشگاه قوه قضاییه.

- محمودیان اصفهانی، کامران (۱۴۰۱). فلسفه جرم‌نگاری فضیلت‌گرا. چاپ اول، تهران: نشر میزان.

- معماری نمین، پرستو (۱۳۹۱). «نقش پدربلاری حقوقی در سیاست کیفری». پایان‌نامه کارشناسی ارشد، به راهنمایی جلال الدین قیاسی، قم: دانشگاه قم.

- پورسعدی، یونس (۱۳۹۹). «خطرآفرینی به‌مثابه قاعده جرم‌نگار». پایان‌نامه کارشناسی ارشد، به راهنمایی علی صابری تولایی، تهران: دانشگاه امام صادق (ع) تهران.

- تقوی، مهدی (۱۳۸۲). مبانی علم اقتصاد. چاپ هشتم، تهران: انتشارات صبح ایران.

- جوانمرد، بهروز و شفیعی خورشیدی، علی‌اصغر (۱۴۰۰). حقوق کیفری اقتصادی. چاپ اول، تهران: انتشارات مجد.

- دارابی، شهرداد (۱۳۹۵). «ریزومیک‌شدن پیشگیری از جرم در پرتو ریزومیک‌شدن ارتکاب جرم». فصلنامه آموزه‌های حقوق کیفری، ۱۳(۱۲): ۱۶۹-۱۹۸.

- رضائی‌زاد فرد، بهناز (۱۳۹۲). «حریم خصوصی و نظریه پدربلاری حقوقی». پایان‌نامه کارشناسی ارشد، به راهنمایی استاد حسین آقا بابایی، گیلان: دانشگاه گیلان.

- شمس ناتری، محمد ابراهیم و توسلی‌زاده، توران (۱۳۹۰). «پیشگیری وضعی از جرایم اقتصادی». مجله مطالعات حقوق خصوصی، ۴۱(۲۴): ۱۹۹-۲۱۸.

- شمس ناتری، محمد ابراهیم و توسلی‌زاده، توران (۱۳۹۰). «پیشگیری وضعی از جرایم اقتصادی». فصلنامه حقوق خصوصی، ۴۱(۴): ۱۹۹-۲۱۷.

- شمعی، محمد و احمدی، سیدمحمدصادق (۱۳۹۹). تقابل و توازن امنیت و آزادی در دولت قانونمدار. چاپ اول، تهران: نشر میزان.

- شهرپور، علی (۱۳۹۸). «تحولات مبانی کنترل حساب‌های مالی اشخاص در قانون دادرسی کیفری ایران». پایان‌نامه کارشناسی ارشد، به راهنمایی استاد محمد شفیعی، نورآباد ممسنی: دانشگاه آزاد واحد نورآباد ممسنی.

- عظیمی، سیدمیثم و غلامی، علی (۱۳۹۶). «نظارت فناورانه در پیشگیری وضعی از جرایم اقتصادی و چالش‌های آن با حریم خصوصی اطلاعاتی». مجله مجلس و راهبرد، ۳(۹۱): ۲۶۵-۲۹۰.

- میرزایی، محمد (۱۳۹۷). «مناسبات امنیت و آزادی در گفتمان سیاست جنایی». رساله دکتری، به راهنمایی استاد فضل الله فروغی، شیراز: دانشگاه شیراز.
- میرسعیدی، سیدمنصور؛ و زمانی، محمود (۱۳۹۲). «جرم اقتصادی تعریف یا ضابطه». نشریه پژوهش حقوق کیفری، ۲(۴): ۱۶۷-۱۹۹.
- نجفی ابرندآبادی، علی حسین (۱۳۸۴). *جامعه‌شناسی جرم (تقریرات درس جامعه‌شناسی جنایی)*. چاپ اول، تهران: نشر دانشکده حقوق دانشگاه شهید بهشتی.
- نوبهار، رحیم و نوبهاری طهرانی، علیرضا (۱۴۰۱). «مبانی پدرسالاری قانونی با نگاهی به نقش آن در جرم‌انگاری». *فصلنامه مطالعات حقوقی*، ۱۴(۲): ۳۷۳-۴۰۱.
- نوروزی، فائزه (۱۳۹۵). «جهانی‌شدن حمایت کیفری از حریم خصوصی». پایان‌نامه کارشناسی ارشد، به راهنمایی استاد بهروز جوانمرد، تهران: دانشگاه آزاد واحد تهران مرکزی.
- یادمان هفته قوه قضاییه (۱۳۸۸). *تحلیل فقهی و حقوقی مبارزه با تخلفات اقتصادی (با تأکید بر راهبرد آیت الله هاشمی شاهرودی در مبارزه با مفاسد اقتصادی)*. چاپ اول، تهران: انتشارات مرکز مطبوعات و انتشارات قوه قضاییه.
- یزدیان جعفری، جعفر و خیرمند، الهه (۱۳۹۴). «پدرسالاری کیفری (مفهوم انواع مشروعیت و مصادیق آن در حقوق کیفری)». *فصلنامه حقوق اسلامی*، ۱۲(۴۵): ۶۷-۱۰۶.

ب. منابع انگلیسی

- Graeme, N & Clarke, R (2003). *Superhighway robbery (preventing ecommerce crime)*. America: Willan Published.
- Mark, P (1999). "The Harmonization of law Against Economic crime". *European Journal of law Reform*, 1(4):45-99.
- Shaftoe, H (2004). *Crime Prevention facts (fallacies and the future)*. 2nd ed., New York: Palgrave Macmillan.